

Szociálpolitika és művelődéspolitikai

ELŐADTA IMRE SÁNDOR

I. Előadásom címe első tekintetre azt a gondolatot keltheti, hogy a tanfolyam középponti feladatától idegen területekre kívánom irányítani a figyelmet: a művelődés kérdéseire. Ez a gyanú eltűnik, ha szavaimat belekapcsolom abba a gondolatkörbe, amelyet az egész tanfolyam számára ennek szervezői megállapítottak. A tegnapi megnyitó ülésen elhangzott beszédekből – amint a lapokban olvasható kivonataiból láttam – kiderült, hogy mindazok, akik ezt a társaságot összegyűjtötték és gondolatainak szinte egy hónapra irányt szabtak, a szociális gondolatnak a közigazgatásban való érvényesítését kívánják. A magam feladatát is e gondolat körében kell tehát megoldanom. Számomra ezért az az első kérdés, hogy ez a szociális gondolat a közigazgatásban hogyan érvényesül, vagyis mit jelent a szociális szempont érvényesítése a jelenlévők sokféle, de végeredményben mégis egységesen a közigazgatás területén végzett munkájában?

Azt hiszem, nem térek el nagyon az eddig itt elhangzott nézetektől, ha a választ így fogalmazom meg: A szociális szempont a közigazgatásban azt jelenti, hogy aki részese a közigazgatásnak, állandóan törődik azzal, vajjon hogyan járulhat hozzá a közigazgatás a társadalom rendjének fenntartásához, – ha ez a rend megbomlott volna vagy megbomlanék, miként járulhat hozzá annak helyreállításához – harmadsorban pedig: hogyan járulhat hozzá a közigazgatás a helyesebb, igazságosabb társadalmi rend kialakításához.

A szociálpolitikában, vagyis a szociális szempontnak a közigazgatás terén való érvényesítésében – azt hiszem – ez a három gondolat a leglényegesebb. A társadalom rendjét valamennyien fenn akarjuk tartani, a közéletnek akármiféle területén dolgozunk is. Ha a rend fenntartása talán nem sikerülne, helyre akarjuk állítani, – ez egészen kétségtelen dolog. Kétségtelen az is, hogy amennyiben gondolkodó, jótakaró, akár elsősorban magunkkal és mellékesen másokkal, akár pedig elsősorban másokkal, tehát a közösséggel törődő emberek vagyunk, mindnyájan mindig akarjuk a társadalmi rend folytonos javulását is. Mindig akarjuk tehát a javítást, a fokról-fokra igazságosabb rend kialakulását.

Ezt a szavamat nem úgy kell érteni, mintha ezzel a mai rendről mondanék bírálatot. Ha ezt akarnám – tárgyamhoz úgy is eljuthatnék -, akkor ezzel részletesen kellene foglalkoznom. Lehetne is foglalkoznunk vele, mert hiszen maga az egész szociálpolitikai gondolat azt mutatja, hogy szükség van a jobb, a több embert kielégítő, általában igazságosabb rend kialakítására s először is azt kellene feltárni, hogy a mai rend miért nem ilyen. Nekem azonban természetesen nem ez a feladatom. Csak azt akartam megjelölni, hogy ez az a nézőpont, amelyen mondanivalóim e tanfolyam gondolatkörébe kapcsolódnak.

A dolog tehát úgy áll, hogy a szociális gondolat mindig a társadalom akkor fennálló rendjében, a társadalom jelen állapotában gyökerezik. Olyan korszakokban, amidőn a szociálpolitikáról sokat beszélnek, rendszeren szükségét érzik annak, hogy változás történjék, hogy valami külön, teljesebb s mélyebben rendszeres módon történjék gondoskodás az együttélők sorsáról.

Ma a szociálpolitika gondolata, tehát a szociális szempont érvényesítése mindenféle munkában, a közigazgatás terén is azért időszerű, mert egészen kétségtelen, hogy a társadalomban, minden ország társadalmában igen nagy egyenlőtlenségek vannak. Ezt valamennyien érezzük, bármelyik ponton álljunk is. Az, aki szétnéz és nincsen a szeme előtt ellenző, hanem valóban körül tud tekinteni, az igenis úgy látja, hogy igen nagy különbségek, nagy egyenlenségek, egyenlőtlenségek vannak a társadalom különböző rétegei között, s ezek a különbségek és egyenlenségek igen sokszor, igen sokféle alakban veszedelmes ellentéteket fejlesztenek ki.

Akik az öregekhez tartozunk s a magunk életében – mondjuk – 30-40 esztendőre, – némelyikünk még többre, vissza tudunk tekinteni és az elmúlt évtizedek különböző mozgalmait úgy látjuk magunk előtt, mintha most is bennök élnénk, nagyon jól tudjuk, hogy milyen erővel s milyen jelszavakkal és módon jelentkeztek azok az ellentétek, amelyekre most itt céloztam. Mi már átértük, mint ahogyan tudatosan élők ma is valamennyien átéljük azt, hogy a társadalom különböző rétegei nem csupa szeretettel néznek egymásra. Rendszeren azért nem, mert egyik a másiknak a sorsát a magáénál jobbnak tartja, egyik a másikat okolja a maga sorsa miatt. Erről nem kell sokat beszélnem, de ezt mint tényt mindannyiunknak szemünk elé kell most állítanunk. Ezek a különbségek, amelyek sokszor ellentétekké fokozódnak, leginkább szembeütően jelentkeznek az élet lehetőségeiben, az ú. n. életszínvonalban. De bármiben jelentkeznek is, mindig bizonyos nyugtalanságot, elégedetlenséget jelentenek, elégedetlenségben nyilatkoznak.

Ha már most ezen az alapon akarom megmondani, hogy mit értek a szociálpolitika nevében, nem gondolom, hogy ez alapján véve eltérő lenne attól, ami ma délelőtt az enyémet megelőző előadásban¹ erről elhangzott; a fogalmazása azonban bizonyára más lesz, mert – amint hamarosan kiderül – nem szociálpolitikus vagyok, tehát a kérdést másik oldaláról nézem.

Azt gondolom, a szociálpolitikát így lehet meghatározni ezen az imént megadott alapon: a szociálpolitika jóakarátú emberek törekvése arra, hogy a társadalom egyenlőtlenségéből, ellentéteiből következő bajok csökkenjenek, esetleg egészen meg is szűnjenek, már amennyire emberek között az ilyen bajok megszűnhetnek. A szociálpolitika törekvése arra, hogy a nehéz sorsban lévő rétegek helyzete könnyebbé váljék, az egyesek élete emberibb élet lehessen. A nehéz sors könnyebbé akkor válik, ha a különbségek csökkennek, ezzel a nehéz sorsú emberek előtt a jövő a szociálpolitika által, annak következtében biztatóbbá alakul, mint amilyen anélkül és mint amilyené romlanék anélkül. Eszerint a szociálpolitikában jóakarátú embereknek – ismétlem – azt a törekvését látom, hogy a társadalom bajai, az azokból származó rossz következmények lehetőén kicsinyek legyenek, sőt lehetőén megszűnjenek, ismétlődésnek és új bajok keletkezésének lehetőén elejök vételessék.

Azt olvastam egy ilyen vonatkozású újabb tanulmányban, – nem tudom megjelölni a címet és a szerzőt -, hogy a mai szociálpolitika a régitől eltérően nemcsak meglévő bajokat akar orvosolni, hanem a bajok előállítását akarja gyökeres intézkedésekkel

¹ L. Heller Farkasnak A szociálpolitika lényege és alapja címen tartott előadását a 65. lapon.

megelőzni. Azt hiszem, hogy ez nagyon örvendetes változása a célkitűzésnek. Ha valóban így van, akkor talán nyugodtan maradhatok amellett, amit az imént mondtam: a szociálpolitikában valóban mindig az a törekvés jelentkezik, hogy a különbségek kisebbek, a bajok veszélytelenebbek, tehát az emberi társadalom, a nemzeti társadalom életét kevésbé nyugtalanító, vagy egyáltalában nem is nyugtalanító mértékűek legyenek.

2. Így nézve az egész ügyet, a szociális gondolat, a szociálpolitikai szempont érvényesítését a közigazgatásban, könnyű megérteni, hogy miféle kérdés van a mostani óra tárgyában, amelyet az előadás címe megjelöl. Nekem azt a kérdést kell feltennem és megoldanom: vajjon ez a szociálpolitika megállna -e, sikert érhet-e el anélkül, amit művelődéspolitikának nevezünk? A szociálpolitika olyan magában álló törekvés-e, amelyet csak sajátos szociálpolitikai eszközökkel, módszerekkel lehet célhoz juttatni s egyébre nem is szorul rá, avagy azoknak, akik a szociálpolitika szempontjait a magok munkájában érvényesíteni akarják és tartoznak is érvényesíteni, nem kell-e a szociálpolitikai szempontok mellett mást, a művelődéspolitikai szempontját is állandóan szemük előtt tartaniok és módszereit alkalmazniok?

Mellőzöm a művelődéspolitikai fogalmának fejtegetését; kiderül az a következőkből. A feltett kérdés tisztázásához egyelőre nem is arra van szükség, hanem egy követelmény és egy tény felismerésére. A követelmény abból a felfogásomból ered, amely eddigi néhány mondatomból is világosan kitűnik: mint a művelődésügy kérdéseivel foglalkozó ember látom ezek bonyolult kapcsolatait és messzire elnyúló szálait, ezért az a természetes álláspontom, hogy a szociálpolitika művelődéspolitikai nélkül nem érheti el célját, tehát a szociálpolitikának állandóan tudatos érintkezésben kell lennie a művelődéspolitikával. Ez a követelmény. A tény pedig az, ami ezt a követelményt egyszerűen igazolja és amit talán sikerül a továbbiakban majd kimutatnom, hogy t. i. a szociálpolitikának nevezett tevékenységi kör mindenik munkása – ha akarj a, ha nem – állandóan kapcsolatban van a művelődéspolitikával. Lehet, hogy van, aki erre nem gondol; lehet, hogy nem is vesszük számba: van-e egy-egy szociálpolitikai célzatú törekvésünknek valami köze a művelődéspolitikához. Pedig ez a kapcsolat nyomban megvilágosodik, ha azt nézzük: mik a feltételei a szociálpolitika eredményességének s miben nyilatkoznak az eredményei. Akkor azt találjuk, hogy a szociálpolitikának bizonyos feltételei a művelődés terére utalnak bennünket, mert bizonyos követelmények állnak a szociálpolitika sikere előtt s azokat csak művelődéspolitikai úton lehet kielégíteni. Észrevesszük azt is, hogy az eredményes szociálpolitikának a művelődésügy terén is vannak következményei, olyan következmények, amelyek a közműveltség alakulásában nyilatkoznak. Fordítva is ugyanezt látjuk: a művelődéspolitikának meg szociálpolitikai feltételei és annak terén nyilatkozó következményei vannak.

Arra tehát, hogy a művelődéspolitikának és a szociálpolitikának mi köze van egymáshoz, itt most azzal az állítással feleltem, hogy a kapcsolatot a valóság kölcsönösnek mutatja: a kétféle tevékenység egybefolyik, egyik a másik nélkül nem lehetséges még akkor sem, ha a művelődéspolitikus nem gondol” arra, hogy szándékainak, törekvéseinek, tudományosan igazolt követeléseinek mi minden feltétele van az ú. n. szociális politikában vagy magyarul mondva – bár a két kifejezés nem teljesen ugyanazt jelenti-a társadalompolitikában s ha a társadalompolitikus nem eszmél is arra, hogy művelődéspolitikai nélkül nem is boldogulhat, sőt hogy minden társadalompolitika voltaképpen művelődéspolitikai. Talán váratlan ez az állítás, de mégis igaz, hogy szociálpolitikát folytatni, sőt csak eltervezni is lehetetlen művelődési kérdések érintése nélkül.

Vajjon lehet-e ezt igazolnom? Nem okoskodás útján kísérlem meg, hanem ismétleni, amit az imént mondtam, hogy tényt mutatok be. A tény itt az, hogy a szociálpolitikus mindig az előtte álló valóságból indul ki, valóságos helyzetet kell megoldania, a valóságos helyzet indítja annak meggondolására, miként lehetne azon a helyzeten segíteni. Ez a tényekből való kiindulás különben nem csupán a szociálpolitikus tulajdonsága, hanem a mienk, közönséges embereké is. Egyéni életünkben tudjuk, hogy az ember sohasem akkor kezd a maga sorsán gondolkodni, amikor meg van vele elégedve, hanem mindig csak olyankor, amikor elégedetlen. A társadalom állapotán sem gondolkozunk, amikor nem érezzük valamilyen fogyatkozását, de amikor fogyatkozást érzünk, aszerint, hogy mennyire értelmes emberek vagyunk, mélyebben vagy felületesebben, de feltétlenül foglalkozni kezdünk vele. Ezt csinálja a szociálpolitikus rendszeres alakban, saját egyéni kellemetlenségei nélkül is.

A szociális szempont mindig olyankor jelentkezik, amikor arra ok van. Az ok pedig az állapotnak, a társadalom helyzetének nyugtalanító, ki nem elégítő, valamiképen zavart jelentő „minősége. A szociálpolitika, a szociálpolitikus tehát mindig ezeket a tényeket veszi alapul. És vajjon mit akar? Egészen bizonyos, hogy erre a kérdésre valami hosszú és elvont elméleti okoskodással is lehet felelni. De most ne keressük, hogy a szociálpolitika célkitűzéseinek milyen különböző filozófiai háttére lehet; ránk itt nem tartozik, hogy a szociálpolitikus szándékát hogyan irányítja ez vagy az a filozófiai álláspont. Csak arra gondoljunk, hogy aki bizonyos helyzetből eredő elégedetlenségével tisztába jött, az egyszersmind célt is lát maga előtt s e cél felé haladva azt a nyugtalanító, bizonytalan, ki nem elégítő állapotot meg akarja változtatni. Tényből indul ki tehát, a valóságos helyzetből és egy nekünk tetsző állapotot akar létrehozni. Eszerint meg akarja változtatni azt, ami most van. De vajjon miért akarja megváltoztatni? Csak azért, hogy változás legyen?

Ez a kérdés nem felesleges, mert éppen a legtöbbet elégedetlenkedők között elég sűrűn látunk teljesen műveletlen embereket, akik nyakig benne vannak valamilyen „mozgalom”-ban, de voltaképpen nem tudják, mit akarnak; csak „valami mást” akarnak. Persze, ha szociálpolitikáról beszélünk, akkor nem ezekről van szó, hanem azokra gondolunk, akik céltudatosan dolgoznak, akik meggondoltan javítani akarnak. Ezek nemcsak a pusztá változásért kívánják a mást, hanem azért akarják azt, amit meg akarnak valósítani, ami tisztán áll lelki szemök előtt, hogy ezzel jobba legyen az, ami van s megszűnjék a baj. Ez a szociálpolitikus gondolkodásának egészen kétségtelen vonása.

De az már nem kétségtelen, ami most következik. Számomra ugyan egészen kétségtelen ez is, de lehetséges, hogy valaki nem éppen így gondolkozik. Minden szociálpolitikus valami jobbat akar létrehozni, de egyik csak a közvetlen tennivalót látja, a másik távolabbra is gondol. Az életet ismerő ember azt a jobbat, amit létre akar hozni, már az elgondoláskor sem tartja örökkévalónak; nem képzelem úgy, hogyha a véleménye szerint hibás, beteg vagy legalább is elégedetlenséget okozó helyzetet megváltoztatja, akkor minden véglegesen rendben lesz. A gondolkodó ember tudja, hogy az egyszer létrehozott kedvező változás nem marad örökké jó, mert, ha az élet állandóan folyik – márpedig az élet állandóan folyik –, akkor az életnek ez a folyása az állandó változást jelenti. Az állandó változás pedig a körülmények változása és – ez nagyon fontos – az emberek változása is. Ebből az következik, hogy a tisztánlátó ember a szükségesnek ítélt változást mindig azzal a gondolattal igyekszik létrehozni, hogy a mostaninál jobbat teremtsen, és hogy az új helyzet majd a további javulásnak is alapja lehessen. Ez az,

amire azt mondtam: nem mindenki gondolja így, legalább is nem vagyok benne bizonyos, hogy mindenki így gondolja, sőt inkább azt hiszem, hogy nem mindenki gondolja így. A rövidlátó ember ugyanis azt hiszi, hogy most megtett valamit, az előidézte a kedvező változást, ő tehát most már párnára teheti a fejét és alhatik nyugodtan, mert többé már nem lesz baj.

Aki az emberi társadalom történetét ismeri, vagy legalább sejtí az abban nyilatkozó rendet, az nem hisz abban, hogy társadalmi bajokat egy csapásra meg lehet gyógyítani. A történelem tanulságait sejtő ember tudja, hogyha nagyon nagy jóakarattal egyszer létrehozunk valamit, az az új is elavulhat és bizonyos idő múlva éppen annyi elégedetlenségnek lehet a forrása, mint amilyen forrása volt az elégedetlenségnek az, amiből ez az új dolog keletkezett. Ebből az a tétel következik, hogy a szociálpolitika mindig az állandó javításra

tartozik törekedni; alkotásai nem azzal a gondolattal jönnek létre, hogy valamit megváltoztatva most örökre megteremtettük a jót, hanem azzal, hogy megteremtjük a most szükségeset, a most lehető legjobbat, úgyhogy ebből majd a holnap és holnapután számára kifejlődjék az akkori időnek megfelelő legjobb. Vagyis itt – amennyire az egész kérdésbe bele tudok nézni – annak a gondolatnak kell érvényesülnie: minthogy örökös változás folyamatában élünk, minthogy a társadalom örökös alakul, a szociális politikának ezzel az alakulással együtt haladva olyannak kell lennie, hogy mindig annak az időnek legjobb, leginkább megnyugtató állapotot tudja fenntartani vagy megteremteni. A társadalmi rend fenntartása tehát sohasem azt jelenti a politikus számára, hogy a meglévő állapotot kell fenntartani, akármilyen is az az állapot és bármit jelent is az a társadalom különböző rétegei számára, hanem a rend fenntartásának követelménye éppen abban áll, hogy úgy kell alakítani a helyzetet, a viszonyokat, hogy a gondoskodás következtében állandóan rend lehessen.

Ebben a társaságban nem kell arról bővebben beszélnem, hogy ennek mi az értelme. Csak ismétlem tehát: mindig a lehető jobbnak előkészítésére, a mindig megfelelőnek, a mindig magasabbrendű állapotnak előidézésére kell törekedni; olyan rend kialakítására kell a politikusnak állandóan törekednie, hogy ez a fokozatos, folytonos javulás mindig lehető legyen. Csak ott nincs zavar, ahol a javulás folytonos. Ott, ahol a javulás megakadt, okvetlenül zavar áll be előbb vagy utóbb!

A kérdésnek erről az oldaláról egyáltalában nem beszélve többet, megmondom, miért kellett szólanom erről. Azért, mert így mutathatók rá arra, hogyan tartozik össze nagyon gyökeresen a szociális politika és a művelődéspolitikai. Azt t. i., hogy lehető legyen minden időben az annak az időnek megfelelő legjobb rend fenntartása, lehető legyen a közviszonyoknak olyan folyamatos és fokozatos alakulása, amely nyugalmat biztosít, a nyugtalanságnak elejét veszi, elégedetlenség – nem egyéni, hanem széleskörű vagy éppen országos elégedetlenség – kitörését eleve feleslegessé teszi, mert az ellentétre a lehető legcsekélyebb okot szolgáltatja: ezt csak a művelődéspolitikai segítségével érhetjük el. Az ilyen állapot feltétele ugyanis nem egyes paragrafusokban, nem a rendeletekben és nem is az épületekben vagy intézményekben található meg, hanem abban, ami mindezeket elevenné teszi: az emberek lelkében. A viszonyok állandó javulását csak az teszi lehetővé, ha az emberek állandóan gondolnak erre, ha nem engedik újra elromlani az állapotokat. Az emberek minőségének alakítása pedig a művelődéspolitikai dolga.

Annak tehát, aki arra gondol, hogy neki nem valami pillanatnyi baj eltüntetése vagy enyhítése, hanem az állandó jólét, a nyugalom – emberekről lévén szó: a lehető

nyugalom-biztosítása a feladata, annak az emberek minőségére is folyton gondolnia kell. Az igazi szociálpolitika nemcsak a pillanatnyi javításra, az adott helyzetre hirtelen megváltoztatására törekszik. Nem elég pl. jó kutatókat, egészséges lakóházakat építeni vagy az éhínséget megszüntetni, nem elég a szociálpolitika bármelyik ágában is ezt vagy azt az éppen jelentkező bajt gyógyítani. Ez mindig csak olyan kezdő lépés, amelyet nem lehet kikerülni s amellyel az igazi szociálpolitikus az emberek lelkét megragadja. A közvetlen lépések megindíthatják az érdekeltek szellemi minőségének olyan alakulását, hogy a kapott jót nemcsak megvédeni, hanem továbbépíteni igyekezzenek s majd önmaguk tudják biztosítani a helyzetük folytonos javulását.

Ezt nem szabad úgy értenünk, mintha a kézzelfogható javítást, segítséget mellőzhetőnek tarthatnók. Amit mondtam, azt úgy kell érteni, hogy a mélyen gondolkodó szociálpolitika a jelenlévő nemzedékkel, a most élőkkel foglalkozik ugyan, de mindig a következő nemzedékre gondol. Abban a pillanatban, amint nem csupán a meglévővel foglalkozunk, hanem a következőkre is gondolunk, amint nem pillanatnyi eredményt akarunk elérni, hanem azt akarjuk, hogy akikkel mi az eredményt elértük, akiknek érdekében cselekedtünk, azok majd az utánok következők érdekében igyekezzenek ugyanúgy cselekedni és hasonlóan jó eredményeket elérni: abban a pillanatban már átléptünk a szociálpolitikából a művelődéspolitikába. A jövő nemzedékről való gondoskodás ugyanis nem lehetséges az emberek minőségére gondolás nélkül, ez az emberek művelését, lelki alakítását követeli tőlünk.

Azt mondom tehát – és azt hiszem., azzal tudok szolgálatot tenni ennek a tanfolyamnak, ha azt hangoztatom -, hogy akik a közigazgatás terén a szociális gondolatot akarják érvényesíteni, sőt általában, akik a szociálpolitikának akár elgondolói vagy tervezői, akár pedig a kiadott ilyen irányú rendelkezések végrehajtói, azoknak mindig gondolniuk kell az érdekeltek lelki világára. Mindenféle ilyen tevékenységnek csak akkor van sikere, ha az emberek lelkébe tud kapcsolódni és ha az embereknek olyan alakulását tudja elérni, hogy ők maguk megértsék, miről van szó és tudják, mi nekik és utódaiknak az érdekek s ezt magok is tudják szolgálni. Azt mondván tehát, hogy a közviszonyok javulása, az anyagi rend igazi javulása az emberek minőségén fordul meg, akkor voltaképpen már megmondtam azt is, hogy mindennek, amit szociálpolitikának, szociális gondoskodásnak, a szociális szempont érvényesítésének neveznek, minden ilyennek az útja az emberek lelkén visz keresztül. Ezért kell mindnyájunknak, akik bármilyen minőségben is részesei vagyunk valamely társadalmi kérdés megoldásának, mindig gondolnunk arra: „Vajjon annak, amit én csinállok, mi köze van az emberek lelkéhez, vajjon hogyan felelnek reá az érdekeltek, akár elér a hangjok hozzám, akár nem; mit idézek elő a lelkükben, miféle gondolatot, törekvést és milyen érzelmeket keltek?” Amint ez a kérdés felébred és él bennünk, akkor még a nem egészen sikeres lépéssel is több hasznot teszünk, mint amennyit tehetünk, ha valami nagyszerű rendeletet pontosan végrehajtottunk ugyan, de közönyösek vagyunk az iránt, hogy milyen hatása van eljárásunknak az emberek minőségének alakulására.

3. Ebből a felfogásból nyomban következik, hogy a szociálpolitikának művelődéspolitikai kapcsolatai meglehetősen bonyolultak. Kezdjük a szálak felfejtését azzal, hogy a szociálpolitika eredményessége egészen határozott feltételeken fordul meg, mégpedig először is azok részéről, akik azt a szociálpolitikát, szociálpolitikai tevékenységet végzik. Nem teszek itt különbséget tervezők, rendelkezők és végrehajtók között. Először is azért, mert nem tudom, hogy akik itt vannak, milyen munkakörben szolgálják ezt a gon-

dotat; másodsor pedig a legkisebb munkakörben is lehet, sőt szükséges, hogy az ember épp en a maga külön területén kezdeményező és végrehajtó is legyen, mert hiszen önállóan kell sok mindent csinálnia, egészen szűk közigazgatási munkakörben is érintkeznie kell emberekkel az ilyenféle intézkedések végrehajtása közben és talán hirtelen kell döntenie, hogy az adott esetben mit csináljon. Ennélfogva itt nincs szükség arra, hogy különbséget tegyek az intézkedők, a végrehajtást kezdeményezők és a közvetlenül cselekvésre hivatottak között, a siker bennök levő feltételei szempontjából.

Kivétel nélkül mindenkire, a legfőbb intézkedőre és a végrehajtás legkisebb tényezőjére egyaránt vonatkozik, hogy a szociálpolitika eredményének feltételei elsősorban azok lelkében vannak, akik az itt szükséges munkát végzik. Ugyan mik ezek a feltételek? Nagyon egyszerű a dolog. Ezen a téren először is csak az végezhet jó munkát, tehát bármilyen viszonyok, állapotok, helyzetek javításában csak az lehet értékes munkás, aki felismeri a bajokat, aki tudja, hogy mi az, amin változtatni kell. Aki csak azt nézi, hogy mi van a rendeletben, nem bizonyos, hogy jól alkalmazni is tudja a rendeletet. Mindenféle munkát csak az tud jól elvégezni, aki maga is képes arra, hogy a helyzetet felismerje. Aki a körülményeket közvetlenül látja, az látja, hogy a rendeletben mi jó, mi a hiányos, mit kell megváltoztatni, miféle érdeket kell ott okvetlenül megvédeni. Ebben már benne van a másik feltétel: nemcsak a helyzetet kell tisztán látniok, hanem képesnek kell lenniök a helyzet által kivánt tennivalók felismerésére is; erre pedig az képes, aki a célt is, lehetőségeket is ismeri, tehát az eszközök között válogatni is tud. Az tudja mindezt, aki – ahogyan mondani szoktuk – ért a dologhoz. Ha így a szociálpolitikai szempont azt követeli, hogy a közigazgatás emberei fel tudják ismerni a társadalom bajait és ismerjék a különféle bajok orvosságát, a rossz helyzetből kivezető utat, akkor nyilvánvaló, hogy a szociálpolitikai tevékenységben eleven észre, megfigyelőképességre, tájékozottságra és ítélőképességre van szükség elsősorban. Ez azonban inem elég.

Éles eszű, bajokat tisztán látó emberek borzadnak meg sokszor társadalmi bajokon, de aztán vállat vonnak s azt mondják: „Hát ez igaz, igaz, de nincs rá szabály; mit tudjak én tenni a nyomorultakért? Magamnak is van elég bajom!” Az ilyen emberből valami, igen lényeges elem hiányzik: nem érzi a felelősséget. Az ilyen ember környezetében az állapotok soha nem javulnak, hanem romlanak. Nem elég tehát felismerni a helyzetet, hanem ha felismertem – nagyon nehéz szót mondok -, tartozom a felelősséget is lelkemre venni azért, hogy körülöttem a helyzet javuéjon. Ez azt jelenti, hogy felismerve a bajt, látva a kivezető utat, át kell éreznem személyszerint is a felelősséget azért, hogy ebben az állapotban megtörténjék, ami megtörténhetik, el ne maradjon, ami általam történhetik meg és ne legyek én a felelős a további romlásért. De még a felelősség átérése sem elég arra, hogy a bajokon segíteni tudjunk: erőre is van szükség. Hiába látom a bajt, a kivezető utat és érzem a felelősségemet, ha erőtlen ember vagyok. Nem a testi erőről van itt szó, hanem az erélyről, az akarat erejéről. Sokszor nem elég erős az akarat, hogy valaki meg is tegye azt, amit szükségesnek lát, amiért pedig érzi a felelősséget. Éppen ezért szükséges az is, hogy a szociális kérdésekkel, az emberek ügyeivel foglalkozók – általában mindaz szociális kérdés, ami az emberek ügye – nem csupán jóakarattal legyenek tele, hanem legyen az akarat erős is, hogy végre is hajtsák azt, ami reájok esik az egyetemes javító munkából.

Ezt így elgondolva rögtön látjuk a szociálpolitikának a művelődéspolitikával való kapcsolatában azt a vonást, hogy a szociálpolitikának olyan emberekre van szük-

sége, akik ilyen lelki felkészültséggel tudják a maguk munkáját végezni. Hiába beszélünk akármit a közviszonyokról, hiába írunk bölcs és rendszeres könyveket a tennivalókról, hiába ostorozzuk hatalmas szónoklatokban a mulasztásokat és vetünk fel nagy-szerű eszméket, hiába mindaddig, amíg nincs nagy gárda vagy legalább nincsenek növekvő számmal olyan emberek, akikre az imént adott jellemzés rájuk illik. Addig a javulást csak sürgetni, érette sóhajtozni lehet. Egészen világos, hogy a szociálpolitikának itt van a művelődéspolitikai feltétele: olyan emberek nevelésére van szükség, akik a szociálpolitikai tevékenységre alkalmasak.

Tisztelt hallgatóim közül bizonyára nem kevésben, talán mindenki-ben felvetődött már ezzel szemben annak, amit mondtam, a megfordítottja: nemcsak azoknak a lelkében vannak az eredményes szociálpolitikának feltételei, akik ezt a munkát végzik, hanem azoknak a lelkében is, akikre ez a munka vonatkozik. E gondolat felvetődése egészen természetes. Itt ugyanis sokan vannak, akik már próbáltak szomorú helyzeteket megjavítani, egyes embereken, egyes csoportokon, talán megyéjük vagy községek lakosságán, egy-egy rétegének sorsán segíteni és elkeseredve tapasztalták, hogy vannak, akiken nem lehet segíteni!

Vajjon miért nem lehet segíteni akárkin? Nagyon fontos kérdés ez, de saját-ságosan nem igen szoktunk rajta gondolkodni. Nem mondom, hogy az ittlévők nem gondoltak rá, de általában nem szokás arra gondolni, hogy segíteni csak azon lehet, aki nemcsak panaszkodik, hanem maga is felismerte a baját, maga is tudja, hogy sorsának milyen irányban való javulására vagy változására van szüksége, aki így meg is tudja érteni a rajta segíteni akarók szándékát és maga is igyekszik önmagán segíteni.

Abban a körben, amelyben nagyon hosszú idő óta dolgozom, a tapasztalataim azt mondják, hogy borzasztóan nehéz az emberekkel jót tenni, ha nem értik meg, hogy mit akarunk velők. Nagyon nehéz segíteni azon, aki nem tudja, hogy rajta van segíteni való és még kevésbbé tudja, hogy miképen lehet vagy lehetne rajta segíteni. Ezért megint azt mondom, hogy a szociálpolitika sikerének feltétele az emberek minősége; olyan embereken lehet igazán segíteni, akik magok is világosan látják a helyzetüket, rájuk nézve káros körülményeiket, tudják, hogy azon változtatni kellene, tehát meg tudják érteni a feléjük forduló segítő szándékot. Amit ezzel mondani akarok, talán megvilágítja az az ismerős, régi magyar mondás: „Segíts magadon, akkor az Isten megsegít!” Érdemes itt ennek szociálpolitikai jelentőségére gondolni. Akik csak panaszkodni tudnak, de önmagokon segíteni nem igyekeznek: azok rendszerint másokat vádolnak, legfeljebb eltűrik kegyesen, hogy mások segítsenek rajtuk, de megelégedve soha sincsenek, rosszul használják azt is, amit segítségül kapnak. Ezeken nem lehet segíteni, de miattok sokszor másokon sem. Érdekes társadalom-lélektani részletkérdés ez, sok régi és újabb ú. n. társadalmi mozgalom gyökerét, sok sikertelenség okát lehetne itt megtalálni, de ezen az órán nem tölthetjük vele az időt. Maradjunk csak abban, hogy ezekre vonatkozik, amit az imént mondtam: segíteni igazában csak azon lehet, aki maga is akar segíteni magán.

Itt megint az a kérdés: ki tudhat, ki akarhat magán segíteni? Erre is csak azt felelhetem: aki látja, hogy milyen helyzetben van és megérti, hogy mit lehet a helyzetébentenni, talán tudja azt is, hogy mi a része neki helyzete rossz-ságában és mit nem lehet tenni a saját közreműködése nélkül. Az ilyen ember átérzi a maga felelősségét a helyzetéért és meg tudja érteni a rajta segíteni akarók jóindulatát.

Ezen a nyomon haladva oda jutunk, hogy a szociálpolitika sem ki nem alakulhat, sem eredménnyel nem járhat a közműveltség bizonyos mértéke nélkül. Ahhoz, hogy akarjon és tudjon valaki másokon, közviszonyokon segíteni, műveltnek kell lennie. Ahhoz, hogy valaki meg tudja érteni a maga hiányait, sorsa nehézségeit s meg tudja érteni azt, aki közvetlenül vagy közvetve segíteni akar rajta, ahhoz is műveltnek kell lennie. Természetes, hogy a két kör műveltsége nem minden részletében azonos. De egészen bizonyos, hogy azonos a két kör műveltségében mindaz, ami az érzelmi életre és mindaz, ami a szellemi minőség alapjaira vonatkozik. A különbség inkább a tanultság mértékében tűnik szemünkbe. Ezen az úton tovább mennünk nem szükséges. Elég annyit mondanom: ahhoz is, hogy segíteni akarjunk, ahhoz is, hogy segíteni lehessen rajtunk, bizonyos műveltségünknek kell lenni. E tétel első felét nem kell bővebben igazolnom, de a másodikhoz – úgy érzem – hozzá kell fűznöm egy-két példát. Hivatkozom arra, hogy milyen más az iskola dolga olyan növendékkel, aki már feléri ésszel a tanítást, a tapasztaltabb ember szavára hallgatás jelentőségét, mint amelyik saját hiányaiból még semmit sem érzett meg. Gondoljunk arra, hányszor kell bajban lévő emberrel megértetni valamit. Minden ilyen esetben az illető műveltségén fordul meg, hogy elérjük-e amit akarunk, vagy legalább megértethetjük-e, hogy miért nem tudunk többet tenni. Minden tisztviselő tapasztalta már, hogy ez a megérttetés gyakran milyen nehéz. Hát még az orvos! Milyen nehéz elérnie, hogy a beteg idejében kérje a segítségét; hogy az orvosságot helyesen használják, a beteget helyesen táplálják! Az értelmetlen embert sem nevelni, sem meggyógyítani nem valami egyszerű feladat. Jó lakást is hiába építünk az olyan embernek, aki nem érti, hogy az ablak nemcsak kibámulásra való, hanem szellőztetésre is. És így tovább. Műveltség kérdése a gondolkodásra való képesség használása, a megértésre való készség, sőt a másik fél iránti bizalom is az. Minthogy pedig a szociálpolitikában mindig két fél állandó érintkezéséről van szó és így a bizalomnak kölcsönösnek kell lennie: látnivaló, hogy a közműveltség nagy hézagai már emiatt is milyen nagyjelentőségűek. Tartósan nem bízhatnak egymásban, akiknek a műveltsége nagyon különbözik.

4. Ez a gondolat azt juttatja eszembe, hogy a szavaim aligha erősen el nem térnek attól, amit az eddigi előadásokban a szociálpolitika mivoltával kapcsolatban hallottak. Nem szeretném, ha ellentétre lehetne következtetni, mert azt hiszem, hogy ellentét nincs az én szavaim és a ma délelőtt bizonyosan elhangzott ama vélemény között, hogy t. i. a szociálpolitikában a gazdasági kérdések uralkodnak, mert a gazdasági egyensúly hiánya miatt keletkezik a társadalmi egyenlőtlenség és a szociálpolitika ennek következményeivel foglalkozik. Ezzel nincs ellentétben semmi abból, amit eddig mondtam s az sem, ami most következik. Tessék óvatosan fogadni a szavaimat, hiszen sem szociálpolitikus nem vagyok, sem a közgazdasági kérdésekhez nem értek.

Nem is az ilyen szakemberek véleményével szemben, hanem annak csak kiegészítéséül állítom fel azt a tételt, hogy a szociálpolitika minden közgazdasági jellege mellett is a legszorosabban összetartozik a művelődéspolitikával, mert a társadalomban annyi zavart okozó egyenlőtlenség a gazdasági állapotokban jelentkezik ugyan, de a közműveltség állapotában gyökerezik. A gyökér, a mélyben lévő ok, amiből a társadalmi, gazdasági bajok származnak: a műveltségi viszonyok, a közműveltség óriási hiányai és hézagai. Ezzel egy hangot sem ejtettem az ellen, hogy a szociálpolitikát létrehozó társadalmi egyenlőtlenség a gazdasági viszonyokban jelentkezik, hiszen ezt tudományos, közgazdasági készülség nélkül is látjuk mindnyájan. Csupán azt óhajtom

szíves figyelmökbe ajánlani, hogy a gazdasági viszonyok létrejövetelében az emberek minősége ugyancsak részes (a kibontakozást is csak bizonyos minőségű emberek készíthetik elő).

Nem kerülhetem el, hogy itt valamit a műveltség fogalmáról is szóljak. Ezt az eddig mondottak is megkivánják s kérdésünk még hátralevő tisztázását is elősegíti. E nélkül nem is lehetne eléggé világos, hogy a szociálpolitika a művelődéspolitikával milyen szoros kapcsolatban van.

A műveltségen legtöbbször egyedül a tanultságot értik. Ez jó nagy tévedés, mert egyoldalúság. Ki nem tudná, hogy sokat tanult, sőt rengeteg adatot tudó, egész szobát könyvekkel teletöltő ember is lehet műveletlen. A tanultság az ember műveltségének csak egyik vonása. Ismeretek nélkül nincs műveltség, de ez magában nem teszi az embert műveltté. Nagyon fontos ezenkívül pl. az, hogy az ember tudja is használni az ismereteit, \ meggondolásra való képessége is meglegyen. Nem általában a gondolkodás képessége ez, «ami velünk születik, hanem a meggondolás képessége; ez csak gyakorlásnak, rendszeres művelésnek eredménye; a helyzet, a tennivalók komoly meggondolásának a készsége és bár magától is fejlődhetik, rendszeres művelés nélkül fogyatékos. Ez is az értelmi minőségünket mutatja, de a műveltség nem pusztán értelmi elemből áll, hanem erkölcsiből is. Nagyon eszes, tanult és világosan gondolkozó emberek még nem bizonyos, hogy műveltek is, mert a műveltség a magatartásban jelentkezik, tehát az erkölcsi minőség is hozzátartozik. Az erkölcsi műveltséget pedig az érzelmi világ muiaija. Nagy kérdés tehát, hogy milyenek az érzelmeink, a sokféle érzelmek közül melyik fajta uralkodik bennünk, az alantas érzelmek-e vagy a magasabbrendű, szellemi természetű érzelmek? A művelt embert ezek, a műveletlent az alantas érzelmek jellemzik. A műveltséghez tartozik tehát az érzelmi finomság kiműveltsége is. Ennek bizonyítéka a mások irányában nyilatkozó jóakarata, a jóra való készség.

Közvetlenül érintkeznek a közigazgatás emberei a társadalom különböző rétegeivel; kérem, tessék hirtelen végiggondolni, vajjon ha így értjük a műveltséget, minden műveltnak nevezett emberben egyféle-e a műveltség, avagy egyikben pl. a tanultság erősebb, a másikban az érzelmek finomsága. E tekintetben sokféleséget találunk s könnyű meggyőződnünk arról, hogy némelyek közel vannak egymáshoz, mások pedig nagyon is távol állnak egymástól az így értett műveltségben. Könnyű meglátnunk azt is, hogy nemcsak az egyesek műveltsége van egymástól nagyon távol, hanem a társadalmi rétegeké is és ezért vannak aztán magok az egész rétegek is egymástól nagyon távol. Ebből a műveltségbeli különbségből ered a megértés hiánya, ebből apró ellentétek kiéleződése, végül ellenséges szembeállítás is. Rendkívül nagy dolog ez, ha jól meggondoljuk. Az életnek számtalan természetes baja sokkal kisebb lenne, az emberek sok ellentéte jóval kevésbé éleződne ki, ha a műveltségben nem lennének olyan nagyok a különbségek. Nem érdektelen kérdés ez, de bővebb fejtegetése most nem szükséges. Csak annyit kell mondanom, hogy ha keressük egy-egy községben, egy-egy vármegyében vagy városban a bajok okát, a javításra való törekvések kudarcának magyarázatát, mindig a műveltség hiányaira bukkanunk. Ha pedig összehasonlítjuk jobb és rosszabb állapotban levő községeknek, vármegyéknek vagy városoknak társadalmi viszonyait, akkor – ha jó mélyen keresünk és elemezünk – a különbségek, a fejlettség kisebb vagy nagyobb fokának magyarázatát is a közműveltség különböző mértékében találjuk. Ahol a vezetők és a sokaság között a műveltség tekintetében nincsen az ellentétig fokozó-

dort nagy különbség, ott még a különböző elemek szétválasztására alkalmas bajok sem úgy jelentkeznek, mint ahol a műveltség hiányai és hézagai nagyobbak.

Felesleges bővebben igazolnom, hogy a tudatos segítéshez, a gyökeres szociálpolitikához művelt emberekre van szükség.

Vajjon a műveltség előbb felmutatott elemeihez nem fűződik-e valami sajátos követelmény a szociálpolitika szempontjából? Mindenféle munkakörnek vannak ilyen követelményei.

Először is a tanultságot nézve, itt olyan irányú tanultságra kell gondolnunk, ami általában a művelt emberből – legyen szabad őszintén megmondanom – igen nagy mértékben hiányzik. A népismeretre gondolok. A népismeretet nem lehet könyvekből megszerezni, de könyvekből lehet megtanulni azokat a szempontokat, amelyekből figyelni kell az életet, az életben a körülöttünk lévő embereket s amely szempontok alkalmazásával meg lehet ismerni a népünket. Azt nem szükséges mondanom, hogy a „nép” nem valami rajtunk kívül levő sokaság, hanem magunk is tagja vagyunk, itt tehát voltaképen a nemzeti önismeretről van szó.

Aki tudja, hogy mit jelent a népismeret s mire tanít a nemzeti önismeret, az tudja azt is, hogy még az ilyen kicsiny országnak, mint amilyen a mienk, sem lehet mindegyik pontján egyforma a lakosság, tehát nem lehet a különböző vidékeken azonosan bánni az emberekkel. Ebből most már nyilvánvalóan következik az a nagyon határozott szociálpolitikai követelmény, hogy ha segíteni akarok az embereken, ismerem kell azokat, nem épen névszerint Kis Pétert és Nagy Jánost, hanem az olyan fajta, olyan életet élő, olyan viszonyok között lévő embereket, akiknek gondozása a feladatom.

Ebben már benne van az is, hogy nemcsak az embereket kell ismernünk, hanem a közviszonyokat, az ott élők életkörülményeit is, hiszen éppen ennek megjavításában kell közreműködnöm. Ezt értem azon, hogy a szociálpolitikában résztvevőnek helyzetismeretre is szüksége van. A helyzet is különböző a különböző pontokon. Teljes lehetetlenség, hogy két város vagy vármegye egészen azonos legyen s azonos módon, minden egyéniség nélkül lehessen a kettő viszonyait megítélni. Ha pedig mások a viszonyok, akkor nem szabad az egyikhez szabott, egyikben teljesen kielégítő intézkedéseket minden módosítás nélkül sikeresen alkalmazni a másokban. Ezt nem is tudom elképzelni; vagyis azt hiszem, hogy az ilyen gépies felhasználás lényeges különbségek mellőzésére vezet és így komoly szükségletek kielégítése elmarad. Ha pedig országos intézkedést vagy másutt bevált intézkedést a magunk körülményeihez kívánunk idomítani, ahhoz alapos helyzetismeretre van szükség. Annál inkább, mert a siker érdekében még egy város vagy megye lakosságának minden rétegét sem lehet hozzájuk való alkalmazkodás nélkül jól ellátni. S ha erre valaki azt kérdezi: honnan vegye az ő munkahelyén éppen megfelelő helyzetismeretet, annak felelnem nem nehéz. Ismétlem, hogy ezt sem lehet könyvből megtanulni, de igenis meg lehet ismerni azokat a szempontokat, amelyek adott viszonyok felismerését, értékelését és a tennivalók megállapítását lehetővé teszik. A műveltség éppen abban nyilvánul, hogy az ember az ily irányú tanultságát személyesen használni tudja.

Ezzel megmondtam a meggondolás képességének jelentőségét is. Meg kell gondolnunk, amit tapasztalunk, akkor megértjük, hogy valamely gondoskodást kívánó, gondot okozó jelenség miért jött létre; megfontoljuk, mi lesz abból, ha nem törődünk vele; feltárul előttünk, hogy miként lehetne segíteni rajta s megvilágosodik bennünk, hogy milyen eredményt szeretnénk elérni. Aki nem tudja meggondolni a meglévő jelen-

ségek okait, nem tudja elgondolni a tervezett lépések lehető következményeit, az nem végezhet jó munkát, ha még olyan becsületesen megtartja is hivatalos óráit az utolsó percig.

De a jó munkához nemcsak tanultság és a meggondolás képessége kell, hanem az is, amit úgy mondtam: érzelmi finomság. Nagyon egyszerű dolog ez, ha meggondoljuk: csupán érzelmileg kifinomult, azaz művelt érzésű ember tudja megtalálni a leghelyesebb eljárást, mert csak az ilyen tud behelyezkedni mások – egyesek és csoportok – lelkiállapotába, csak az ilyen tudja átérezni mások sorsát. Segíteni nem tud senki sem senkin, aki annak sorsát, lelkiállapotát át nem tudja érezni, aki nem tudja magát annak helyzetébe belegendolni. Ehhez nem ész kell, bár ész is kell. Ehhez főképen finom érzék kell. Az együttérzés az alapja minden szociálpolitikának. Az együttérzés, az együttérzésre való képesség nélkül nem megy a dolog, bármilyen nagyszerű, éles elme dolgozza is ki a szociálpolitika munkatervét.

Az itt szükséges, sajátos műveltség alkotó elemei között a negyedik, amiről szólnom kell: a jóakarát, a jóra irányuló erős akarat. Ez alatt azt értem, hogy a művelt ember nem követel, nemcsak hangoztatja, hogy ez és az a tennivaló, hanem maga is kész a közreműködésre. Világos, hogy a szociálpolitika területén ennek a vonásnak is egyetemesnek kell lennie. Nem ér pl. a kormányzati ág fejének, a miniszternek jóakarata mindaddig semmit vagy csak nagyon keveset, amíg nem él ugyanaz a jóakarát a szociálpolitikai szervezet valamennyi munkásában. Egy ember ugyanis nagyon kicsit végezhet, akármilyen magasán áll is a többihez képest a tennivalók terén; azzal, hogy kiad egy-egy országra szóló rendeletet, elvégezte a maga dolgát, de nem intézett el mindent, mert ugyanolyan, sőt néha sokkal nagyobb jelentőségű az, ami azután következik: a végrehajtás. A lélekkel készített rendelet csak akkor hat tervezőjének szándéka szerint, ha a végrehajtásban ugyanaz a lélek dolgozik. Ezért olyan nagyjelentőségű az egész munkatérén (a divatos kifejezéssel: az egész vonalon), hogy ne a követelés és rendelkezés, hanem a közreműködés készsége uralkodjék. Igazán csak az tud segíteni, aki sohasem azt keresi, hogy más mit mulasztott, másnak mit kellett volna tennie, hanem azt nézi, hogy ebben a percben még most mit tehet ő maga. Ehhez a műveltségnek magas foka szükséges.

Ebből következik – mint mondtam -, hogy a szociális politikának, íme, művelődési feltételei vannak. E feltételeket nem szociálpolitikával, hanem a művelődéspolitikával lehet megteremteni: hogy egyáltalában lehessen jó szociálpolitika, ilyen irányban művelt emberek nagy száma a kiindulás. Ilyenek ismerik fel a szociálpolitika szükségességét, teremtik meg a szervezetét és eszközeit; az ilyenek az a magasabb pont, amelyről az idetartozó kérdések felismerése, megoldásának támogatása, a szociálpolitikai érzék egyetemesebbé válhatik s megindítja a megértést a műveltségben eddig távollevők között.

5. Áttérek a kérdés másik részére, arról szólok még, hogy a szociálpolitika és a művelődéspolitikai összetartozásának micsoda más jelei is vannak. Csak pár szót szólok, hogy lehessen tovább haladni az érdeklődőknek azok nyomán.

Az imént a szociálpolitikának művelődésügyi, műveltségi feltételeiről beszéltem. Most azt mondom, hogy a szociálpolitikai tevékenységnek, nemkülönben a szociálpolitika mulasztásainak az egész közműveltségre kihatóan művelődési következményei is vannak. A művelődéspolitikai csak akkor tudja betölteni a rendeltetését, a közműveltség állandó emelését, ha gondos szociálpolitikával haladhat párhuzamosan. Erre talán azzal tudok legjobban rávilágítani, ha a szociálpolitikának néhány ágát vagy feladatát itt sorra veszem

s a művelődés szempontjából mérlegelem. Nem fejtegetem bőven egyiket sem, inkább csak felemlíteni, a rendszeresség és teljesség gondolatát eleve elhárítva.

A tételtem tehát az, hogy az emberek lelkét alakítja minden szociálpolitikai intézkedés. A lelki alakulás a műveltség alakulása, mert vagy az ismeretkör (a tanultság), vagy a gondolkodás (a meggondolás képessége és készsége), vagy a lelkület (az érzelmi világ), vagy a törekvés (a jóakarát) alakulásában nyilatkozik; ezért mondom azt, hogy a szociálpolitika az emberek lelkét alakítva, a műveltségökben is változást idéz elő, az egyéni művelődés menetét irányítja, ezzel a közművelődésre is hat. Ez a hatás kétféle a szerint, hogy a szociálpolitika a társadalmi egyenlenség rendezése felé halad-e, avagy téves úton jár, esetleg hiányos. Amelyik intézkedés a rend, a megnyugvás felé segít, annak ez a lélek-alakító hatása kedvező (pozitív); ha nincs szociálpolitika vagy az intézkedés helytelen, akkor a hatás kedvezőtlen (negatív), az érdekeltek lelkülete nem a megnyugvás, a társadalmi viszonyok javulása irányában alakul, nem a fejlődés irányában, hanem ezzel ellentétes másik irányban, amelyet az okos szociálpolitikának éppen el kellene zárnia.

Annak, ami a nagy közösség életében a szociálpolitika, a szűkkörű, egyéni életben a jótékonykodás felel meg. Ez a szociálpolitikának is legegyszerűbb, legközvetlenebb alakja s ezért, az alakító hatást nézve, ezt veszem most alapul.

A jótékonykodás gyakorlására mindnyájunknak alkalmunk van, sokszor több, mint szeretnők. Tudjuk, hogy két alakban van dolgunk vele: egyik a közvetlen segítség, pillanatnyi enyhítés, ha a kéregetőnek adunk valamit, például egy ruhadarabot, vagy egy garast, amire annak abban a pillanatban éppen szüksége van; a másik alakja pedig egy-egy szegény ember vagy család állandó támogatása. Mindnyájan ismerjük azt a képei, amellyel az ajtónkon segítségért kopogtató jön és távozik kérésének eredménye szerint; ismerjük a másodsor, vagy századszor már ismerősként jövők magatartását is. Nem érdektelen tanulmányt lehetne írni az ilyen tapasztalatokból. Most csak annyit ebből, hogy az a mód, ahogyan adunk és az, hogy egyáltalában adunk-e vagy sem, abban a másik emberben érzelmeket, gondolatokat ébreszt, véleményt alkot rólam, de nemcsak rólam, hanem a többiekről is, akik olyan kabátot viselnek, mint én, vagy olyan házban laknak. Ha ez a véleménye kedvezőtlen, akkor bizonyosan általánosít („az urak”), a kedvezőt inkább kivételnek tekinti. Az az érdekes, hogy ez a tény, vajon adok-e vagy nem adok és szívesen adok-e vagy nem szívesen, ez bennem is érzelmeket ébreszt. Néha pillanatnyi megnyugvást kelt, hogy adtam, amit adhattam a szerencsétlennek; máskor pedig egész napra vagy egy héttig is tartó nyugtalanságot kelt bennem, hogy miért nem adtam neki, vagy miért nem adtam többet, vagy miért olyan kelletlenül adtam. Magamról elmondhatom, hogy ezt a kellemetlen lelkiállapotot nehéz leküzdenem, ha kelletlenül beszéltem egy-egy becsengetővel s mindig szeretném jóvátenni. Az ember nincsen mindig abban a lelkiállapotban, hogy adjon, kivált, ha egy-egy idegen arc nem a szájalmat ébreszti fel bennünk. Bárhogyan folyik is le az ilyen találkozás kéregető és adakozó között, bizonyos, hogy, ennek körülményei, éppen gyakoriságok miatt, mind a két oldalra érzelmet alakító, lelkületet alakító hatásúak. Annál inkább érdemli ez a jelenség a figyelmet, mert rendszeren nem egyénekre vonatkozik a lelkünkben maradó nyom, hanem a másik fél egész társadalmi rétegére s ezzel válik pusztán egyéni élményből társadalompolitikai tényezővé is.

Sokat lehetne arról beszélni, hogy milyen módon indul meg a kölcsönös hatás az egyszerű jótékonykodás közben, hogyan indul meg a másokra rászoruló és másokon segíteni kész emberek lelke között a körforgás, hogyan alakul ki valami különös kapcsolat érzése a két fél között, aki kapott valamit és aki ad valamit. Aki kapott, annak szüksége

van valamire s az első pillanatban felébred benne az öröm érzése, hogy megkapta. A második, vagy harmadik alkalommal reménykedve kér újra s felébred benne a hála érzése, ha megint kapott. Esetleg nem is ugyanattól az embertől kap, hanem más, hasonló sorsútól s lassan kifejlődik benne az a tudat, hogy ez az ember, vagy ezek az emberek törődnek vele. A másik félben pedig az adakozás hatásaként felébred, vagy megerősödik az a tudat, hogy az a szerencsétlen ember hozzája tartozik, segítenie kell rajta, amennyire a maga egyszerű viszonyai között segíthet. Többel nem is tartozik senki. Ha mindenki segítene a nála nyomorultabb helyzetben lévő emberen, oly mértékben, ahogyan segíteni tud, akkor érezhetően csökkenne a különböző társadalmi rétegek irigysége és fenekedése egymás ellen, mert sok egyes ember érezné sok egyes ember jóságát. Egyik fél a hálát érezné, a másikat a hála tapasztalása erősítené. Kölcsönösen közelebb éreznék magokat egymáshoz; a segítő azért, mert segített, tehát részesnek tudja magát amannak életében; ez pedig azért, mert segítettek rajta, tehát megérti, hogy a segítő neki javát akarja, nem hagyja magára.

Ez talán nagyon jámbor észjárásnak tetszhetik, de ez nem gátolhatta meg, hogy elmondjam. Jelentőségét akkor látjuk meg, ha nem az alkalmi, filléres segítségre gondolunk, hanem pl. egy-egy család állandó támogatására és észrevesszük, hogy ennek mi a hatása a támogatott család gyermekeire, ezek felnőtt korában is. Nem az adakozás ténye itt a fő, hanem a rászoruló egyén vagy család sorsának jórafordulásában segítség szándéka. Bizonyára mindnyájunknak vannak ilyen tapasztalataink. Nekem most hirtelen eszembe ötlött az 1919. évi bolsevista korszak némely jelensége. A szörnyűséges élmények között felemelő jelenségek is voltak; roppantul érdekes volt megfigyelni, hogyan védtek egyes szegény emberek az olyanokat, akik azelőtt hozzájuk jók voltak. A jóság, a másokkal törődés, bőven kamatozott ekkor, bár természetesen nem mindenik esetben, hiszen az emberek nagyon különbözők. De ugyanabból az időből nagyon keserves emlékeink is vannak nemcsak bosszúállásról, hanem arról is, hogy valóságos, avagy csak vélt bántalmakért nem azok szenvedtek meg, akik elkövették. Rettenetes dolgok történtek az országban 1918 végétől kezdve; közigazgatási szolgálatban levők bizonyára sokszor hallottak arról, hogyan bántak pl. egy-egy községi jegyzővel a háborúból hazatérők, néha nem is azzal, aki annakidején rossz volt a hadbavonultak családtagjaihoz, hanem azzal, akit a jegyzői hivatalban találtak. Az efféle esetek sok meggondolni valót adnak a közszolgálat embereinek. Arra, aki jót tesz, visszatér cselekedetének hatása; de ugyanez áll arra is, aki rosszat tesz. E tekintetben is állandó körforgás az élet. És fontos, hogy a szociálpolitika szempontjából tekintve nem is az egyének lelke között megy végbe ez a láthatatlan folyamat, hanem a különböző sorsú egyesek csoportjai között: sokszor mások miatt szenvedünk, gyakran mások érdemének eredményeit élvezzük.

Lehet, hogy amiről most beszéltem, kitérésnek érzik. Érzékeltetni kívántam, hogy a jótékonyágnak milyen hatása van az emberi lélekre, mindkét oldalon s ez alapon már elég csupán utalnom arra, hogy a szervezett jótékonyág nagy arányokban teszi ugyanazt a művelő hatást, amelyet saját körében bárki „megfigyelhet. Ez a lelki hatás néha egészen különleges és váratlanul nagy eredményekkel jár, amint már mondtam: kedvező, vagy kedvezőtlen irányban. Nem igen szokás erről így beszélni, mert egyesek és csoportok magatartásának ilyen okai nem mindig vehetők könnyen észre.

A szociálpolitika és a művelődéspolitikai kölcsönössége nem ilyen elmosódva, hanem szembetűnően mutatkozik a szociálpolitikának egyik legnevezetesebb feladata, a közegészségügyi viszonyok javítása terén. Erre ott van legnagyobb szükség, ahol a

közműveltség alacsony, de éppen ott a legnehezebb is e téren elérnie valamit. Vajjon miért? Nemcsak azért, mert pénz nincs rá elég; nehéz gyakran ott is, ahol abban a pillanatban, amikor valaki a javítást kezdeményezi, megvan az elegendő anyagi erő. Szomorú, de igaz, hogy a nagy sokaság a közegészségügyi kérdésekben nagyon tájékozatlan, számtalan sok ember nem érti meg, hogy miért van erre vagy arra szükség, miért nem jó valami úgy, ahogyan apjának, nagyapjának jó volt. Orvosoktól még ma is sok ilyen esetről hallhatunk, bár talán nem annyiról, amennyinek az emlékezete most feltolul bennem, ilyenek miatt sokat szenvedett atyám orvosi tapasztalataiból. A közegészség állapota csak ott javulhat, ahol a művelődés az érzéket már kifejlesztette a lakás, táplálkozás, tisztaság stb. iránt. Aki a maga putrijában jól érzi magát, annak hiába beszélünk arról, hogy he ragassza be az ablakot, mert úgy soha sem megy be friss levegő. Akinek nincs tüzelője, a meleget védi így s nem érti meg az orvost, ha fel akarja nyitítani az ablakot. Ha pedig az orvos azt mondja, hogy „ezt a kutat nem szabad használni, mert trágyadomb van mellette”, akkor némelyik ember dühös, mert el kell mennie az öt percre lévő jó kúthoz. Ez a példa világosan mutatja, hogy a szociálpolitikában jóformán semmit sem lehet tenni, ha nem emeljük a lakosság műveltségi színvonalát. Ahol a megértésre való képessége nincsen meg azoknak, akiket segíteni kellene, ott a legteljesebb jóakarattal is alig lehet valamit elérni.

Fordítsuk meg a dolgot. Gondoljunk arra, hogy sikerült egy községben az orvosnak, a jegyzőnek, vagy egy város elhanyagolt részében a polgármesternek a közegészségügyi viszonyokat rendbehozni. Vajjon ennek egyedül az a következménye, hogy az ott élő emberek jobb levegőjű szobában élnek, jobb vizet isznak, jobban tisztálkodnak? A javítás erre irányult, de ez csak a közvetlen következmény. A közvetett következmény az, hogy felismerték ezáltal az illetők az egészség megvédésének módját és másképpen kezdik nézni az egészséget akkor is, amikor megvan. Mert amikor már elveszett az egészség, nagyon is megbecsülnék; a buta ember is – ha fáj valamije – azt jajgatja, hogy máskor vigyáz magára. Csak a művelt ember, a viszonylag művelt ember vigyáz arra, hogy ne romolják meg az egészsége. A közegészségügyi viszonyok javítása alapvető az egészségügyi művelődésnek, megindítja ezt a folyamatot. Amikor aztán már érzik az illetők a jobb lakás, jobb ivóvíz hatását, gyermekeik arcán látják, hogy azok is pirosabbak, egészségesebbek, ha nincs is több ennivalójuk, de jobb ízűen esznek és jobban bírják a munkát, a szüleiknek többet segítenek stb., akkor megértik, hogy ezt az egészségesebb körülményeknek köszönhetik s ezt a tapasztalatot közlik másokkal is. De ha nem terjesztik is, a gyermekek tudják, mert már ebben nőnek fel s ezzel nagyot haladt a művelődés a szociálpolitika nyomában.

Ugyanilyen kapcsolatot látunk a gyermekmunka ügyében is. Miért olyan nagyon nehéz rendezni a gyermekmunka kérdését? Akár arra gondolunk, hogy gazemberek – másképpen nem lehet mondani – egészen kiskorú gyermekekkel végeztetnek testet őrölő és sokszor lelket is őrölő munkát, akár arra gondolunk, hogy száz esztendőskor szerinti kiveszik az iskolából már a kilenc esztendőskorú gyermeket is, viszik kisebb-nagyobb munkára, mert már tud a felnőtteknek segíteni: tudjuk nagyon jól, hogy ez ellen küzdeni nagyon nehéz. A gyermekmunka kérdése az egyik legsúlyosabb, legnehezebb, nemzetközi úton megoldani próbált szociálpolitikai kérdés. De ennek művelődéspolitikai téren is óriási következményei vannak, ha sikerül, vagy nem sikerül megoldani. Voltaképpen itt miről van szó? Az egyik, a fő ok, amiért a gyermekmunkát nemzetközileg igyekeznek szabályozni, kétségtelenül a gyermek védelme. Ezen sokszor csak a testi

védelmet értik. Ez maga is igen nagy dolog, mert gátat vethet a satnyulásnak, elnyomóróadásnak, meggátolja a betegségek, elsősorban a tüdővész erős terjedését. A gyermekvédelem elsősorban bizonyára ilyesmikre vonatkozik s ez maga is kapcsolatos a művelődés kérdéseivel. De van ennél közvetlenebbül és mélyebben művelődéspolitikai tekintet is.

A gyermekmunkának a gyermek érdekében való szabályozásával a szociálpolitika tulajdonképpen a gyermeknek az élethez és a művelődéshez való jogát védi. Nagyon érdekes, hogy amikor még nem volt nálunk szociálpolitikáról szó, báró Eötvös József, a bölcs államférfiú, művelődéspolitikáját arra a tételre alapította, hogy mindenkinek joga van a szellemi kiműveléshez, éppen ezért a gyermeknek ezt a jogát a szülőkkel szemben is biztosítani kell; ezért iktatta törvénybe a taníttatás kötelezettségét. Kicsiny adat, de nem mindenki tudja, hogy 53 esztendővel az 1868: XXXVIII. törvénycikk után új törvényt kellett alkotni 1921-ben (XXX. törvénycikk) a tankötelezettség biztosítására, mert az alaptörvény alapelvét nem sikerült érvényesíteni. A műveltség terjesztését célzó törvény is megakadt a műveletlenségben. De a gondolat ott volt: a gyermeknek a művelődéshez, a szellemi kifejlődéshez való jogát biztosítani kell. Vajjon ez mit jelent mostani kérdésünk szempontjából? Ez azt jelenti, hogy a gyermekmunkának megfelelő szabályozása csökkenti azok számát, akik kellő művelődés, rendszeres szellemi, lelki gondozás nélkül nőnek fel. Ezáltal apad azok száma, akik nem értvén meg a világot, nem látva tisztán magok helyzetét, nem lehetnek fogékonyak semmiféle javítás és jóakarát iránt. A gyermekmunka okos korlátozása nélkül nem csökkenhet, hanem egyre növekszik azok száma, akik csak a rosszat veszik észre, csak a magok elnyomtatását látják s nem mindig alaptalanul a sokszor hallható szóval kizsákmányolásról beszélnek. A gyermekmunka szabályozása a felnövő nemzedék lelkületének kedvezőbb, nyugodtabb, az emberi jószág iránt fogékonyabbá tevő alakulását idézi elő, biztosítja a rendszeres nevelés számára az időt és így a szociálpolitikának legmesszebbható, művelődéspolitikai jelentőségű részlete.

Közvetlenül idetartozik a nők munkájának szabályozása is. Itt ne tessék egyszerűen – nagyon kényelmes volna – csak a női erkölcs veszedelmeire gondolni a nők munkájával kapcsolatban. A társadalom élete szempontjából az is nagyon fontos, sőt a nők munkáját nyilván ezzel a gondolattal kívánták legelőbb szabályozni. De ennél még nagyobb, még távolabbra ható jelentőségét ismerjük fel a női munka szabályozásának abban, hogy ez egyúttal az új nemzedék biztosítását is jelenti. Ebben az erkölcsök védelme is benne van s biztosíthatja a család védelmét, a férjnek és gyermeknek egyaránt a családi levegőt. Ha nagyszabású szociálpolitikának sikerülne megvalósítania a „Vissza a családba!” ábrándját, azzal a ma oly sok esetben meddően vergődő iskolai nevelésnek szilárdabb alapot adna, gyermeknek és felnőttnek többször lenne része az otthon nyugalmában s ez állandóbbá tenné a család hangulatát, az otthoni gondozás javítaná a gyermek benső minőségét is, vagy legalább is több mód nyílnék arra, hogy az anyai ösztön művelő ereje érvényesüljön.

Közel van ehhez az egész munkaidő-szabályozás kérdése. A régi szocialista követelés – a nyolcórás munka, nyolc óra pihenés, nyolc óra szórakozás – gazdasági mérlegelése nem tartozik reám, de a jelszó harmadik részének igen nagy jelentőségét látom a közművelődés szempontjából. Amikor egyszer, három évtizeddel ezelőtt, a szocialisták nevelésügyi törekvéseit tanulmányoztam, először idegenkedve néztem ezt a „nyolcórás szórakozást”. Soha életemben nem láttam addig a magam környezetében olyan felnőtt embert, aki a napnak harmadrészét szórakozással tölthette volna. Csakhamar

tisztában lettem aztán azzal, hogy a szabadidőnek mi a jelentősége nemcsak az egyesek benső fejlődésére, hanem a nemzet szellemi gyarapodására, a közműveltség egyenletesebbé fejlődésére nézve is. Ma a szabadidő felhasználása élenként tárgyalt kérdése a rendszeres nevelésen gondolkodóknak, de különös gondja éppen a munkástömegek szervezőinek is. Régen tudjuk, hogy a pihenés nem a tétlenségben áll s tudjuk azt is, hogy a szabadidő ilyen vagy olyan felhasználása sem az utána újratekintendő munkára, sem az ember érzületének alakulására nem közömbös. Ma már nagyerejű politikai tényező lett ez a kérdés. Minthogy pedig ez a munkaidő szabályozása nélkül nem oldható meg, világos, hogy itt kettőről van szó: időt nyit ezzel a szociálpolitika a művelődésnek s a művelődéspolitikán dől el, hogy a szabadidőt megtudja-e tölteni kiki megfelelő tartalommal. Megint olyan pontot látunk tehát, amelyen szociálpolitika és művelődéspolitikai csak karöltve boldogulhat.

A lakáspolitikáról röviden csak megjegyzem, hogy ha valaki belenéz a lakásstatistikába – bennem most az 1911-es budapesti statisztika emléke újul fel – s abból a szempontból is tanulmányozza, mint ahogyan azt tanulmányoztam, vajjon mit jelentenek a budapesti lakásviszonyok a felnövekvő nemzedék testi és szellemi alakulása számára, megborzad. Ezt a borzadást érzem, ha a tömegszállásokra gondolok, az ú. n. ágybérlelőkre és kivált az ilyen sorsú családokra, amelyekben gyermek is van; azokra a szobákra – nemcsak budapestiekre –, amelyekben két-három család is együtt éli mindennapos életét. A tömeglakás súlyos tényezője a művelődésnek s hogy a művelődés milyen irányú lehet, azt igazán tapasztalás nélkül is el lehet gondolni: micsoda lelki alakuláson megy át az így élő ember, milyen a szellemi élete, milyen a közdolgozokról a felfogása, erkölcsi érzése, mit terjeszt maga körül s a közösségnek milyen érzése fejlődhetik ott ki? Ide még sokféle részlet tartoznék, pl. a bércaszárnya és a bármily kicsiny kertes lakás eltérő hatása, a napfény és a „világító udvar” világosságának nagy különbsége; de csak ismétlem, hogy a lakáspolitikai igen nagy mértékben kihat egész művelődésünk alakulására, a művelődéspolitikai eredményességének nevezetes feltétele.

Ide tartozik, amiről annyiszor van szó, a munkanélküliség kérdése is. Aki ilyenféle kérdésekkel foglalkozik, nézzen ki magának otthon néhány embert és észrevétlenül figyelje őket; meglátja, hogy a munka nélkül maradt ember hogyan változik meg lassanként. Mondjuk, hogy ma vesztette el a munkáját, megfigyelhetjük, hogy holnap már más lesz az arca, holnapután megint más; addig ismeretlen hangulat vesz rajta erőt; nemcsak a ruhája kopik meg, hanem a hangja is megváltozik. Meg kell figyelni, hogyan érintkezik a munkanélküli a nála jobb helyzetben lévőkkel és hogyan azokkal, akik még nála rosszabb helyzetben vannak. A munkanélküliség hatása megdöbbentő az emberi lélek alakulására, ezt nem tudhatja senki, aki még nem esett el a munkájától; azaz csak a külső jeleket figyelhetjük meg; azt, hogy mi megy végbe a munkát kereső és nem kapó emberben; nem tudhatjuk. Én csak egyfajta embereket látom a munkanélküliség lelki hatását: olyan fiatal tanároknak, akik nem kezdhetnek semmi szabad munkához, állás pedig nincs. Láttam sok esztendő óta ismételtlen és látom most is, milyen erős akarattal kénytelenek uralkodni magokon és iróttollukon, hogy kétségbeesett helyzetükben sem irjanak bántó hangon, amikor segítséget keresnek. Ezek szavát vagy tollát fékezi a műveltség nagyobb mértékével járó nagyobb önuralom s annak tudása, hogy nem elég a jóakarattal a segítséghez. Képzelnék el a munkanélküliségből származó hangulat keserűségét, e keserűség közvetlen és közvetett eredményeit olyan emberek lelkében, akikben a műveltség fékező hatása nem érvényesülhet. Ismétlem, tessék az embereket meg-

figyelni, s akkor világos lesz, hogy a munkanélküliségben jelentkező szociálpolitikai feladat mily ijesztően nagyjelentőségű az emberek lelki minőségének alakulása, tehát a művelődéspolitikai feladat oldaláról nézve is. Ezt a feladatot nem szünteti meg az egyesek munkanélküliségének megszűnése sem: törödni kell azzal, hogy a fertőzés, az erkölcsi elernyedés nyomai eloszoljanak.

Ezzel kapcsolatban önként jelentkezik az a kérdés: mit jelent az ember minőségének alakulására a munka nélkül kapott segély. Azért vetem ezt fel, mert a munkanélküliség káros hatását ezzel igyekeznek néhol elleplezni. A feltett kérdésre nem adhat senki egyetlen feleletet, mert egészen más az eset, ha valaki munkát nem kap, de dolgozni akarna és az ingyen segélyt kényszerűségből fogadja el, más, ha valaki eltartatni akarja magát s inkább kevesebbel megéri, csak dolgoznia ne kelljen. A kétféle lelkiállapotot, a munkanélküli segélynek ebben gyökerező kétféle hatását nem elemezem, pedig személyes átélés nélkül is könnyű lenne. Egyet mondok csupán: aki kénytelenségből él meg nem szolgált segélyből, azt ez megalázza; aki a segély lehetősége következtében nem is akar dolgozni, azt követelőzővé teszi. A közre nézve egyik sem érték, ez az utóbbi veszedelem. Meg tudom érteni, hogy egyes országok miért nem adnak munkanélküli segélyt, ámbár meg tudom érteni azt is, hogy a munkanélküliség elintézésének kényelmesebb módja, mint munkaalkalom teremtése. Ránk azonban most csak ez tartozik, hogy a munkanélküliség éppen azért súlyos kérdése a szociálpolitikának, mert a munkanélküli életben is, a munka nélkül osztogatott segélyben is az érdekeltek lelkiületének veszedelmes megrontóját látjuk s mindkettőből a közgondolkodásnak, közléleknek, közakaratsnak súlyosan hátrányos alakulása következik. Ezt csak az ismeri fel, aki a művelődés kérdése iránt fogékony, csak az teremthet benne rendet, aki egyszerre használja a szociálpolitika és a művelődéspolitikai eszközöket az itt mutatkozó veszedelemmel szemben.

Kikapott részletek voltak ezek és csak figyelmeztetni kívántak arra, hogy gazdasági és közműveltségi viszonyok mennyire egybefonódnak. Gondolom, igazolják is azt a felfogásomat, hogy a szociálpolitika és a művelődéspolitikai még fejszével sem választható el egymástól, olyan szorosan összetartoznak. A szociálpolitikának művelődési követelményei vannak, de egyzersmind következményei is az emberek lelkében.

6. Eddig inkább csak a nyomorúságos viszonyokról, a szociálpolitikának mintegy népjóléti feladatairól volt szó. Hirtelen rámutatok pár másféle kérdésre is; lássuk, vajjon egyebütt is lehet-e a szélesebben értett szociálpolitika és a művelődéspolitikai egymásrautaltságát igazolnunk.

Mái jó ideje tudjuk, hogy társadalmunk egyik legnagyobb baja a középosztály bomlása. Az ország különböző pontjain ez a bomlás különbözőképpen jelentkezik, mert egyik és másik városban, az egyes megyékben különböző elemekből áll a középosztály. Bizonyos azonban, hogy a bomlás folyik. Tudnunk kell, hogy amennyire nagyot jelent közművelődési szempontból a társadalmi rétegek fokozatos emelkedése – a hirtelen felemelkedés nem mindig szerencsés -, éppen úgy nagy jelentőségű, ha valamelyik társadalmi osztálynak majdnem egész tömegében csökken az élet színvonala, különösen ha hirtelen csökken. Ennek következménye a nemzet közműveltségének hanyatlása és a művelődés kérdésével összetartozó minden érdekének veszedelembé jutása. A tanult középosztály széthullásával veszendőbe megy egy csomó értékes hagyomány is; másféle érzület válik, vagy válhatik uralkodóvá, mint amilyet éppen a középosztály legjobbjai éles önbírálattal fenntartani vagy kialakítani igyekeztek; bizonytalanná válik sok család sorsa. Ezt a folyamatot és hatását az országnak minden pontján külön-külön kellene

elemezni. A közigazgatás embereinek, ha az elemzést nem végzik is, a folyamatot nagyon világosan kell látniok. Ha pedig látják, akkor bizonyosan meglátják azt is, hogy a szociálpolitika nem csupán gondoskodás pl. a koldusokról, vagy olyanokról, akik soha sem laktak egészséges lakásokban és most is szívesebben megmaradnának a régiben, ha nem bán-tanék őket. A szociálpolitika: társadalmpolitika, tehát minden társadalmi réteg gon-dozását jelenti, valamennyi társadalmi réteg bajainak lehető orvoslását a neki való módon, az orvoslás helyes módjának megkeresését és valamennyi osztályban lévő értékek meg-mentését. A pusztuló középosztályt nézve kétségtelen, hogy azt más irányba kell terelni, másféle életre kell alkalmassá tenni, hogy romlása megállhasson s megerősödése lehetővé legyen. A nemzet érdeke, hogy az átalakuló középosztály ebbe az új irányba minden szellemi értékét belevigye s az új életben a múlttal való kapcsolatot, a folytonosság tudatát fenntartsa. Ebben egész tömege van a művelődésügy súlyos kérdéseinek. Ha a művelődés-politika nem alkalmazkodik a középosztály mai helyzetéhez, akkor a szociálpolitika minden egyebet hiába kísérel meg. A jövő tehát a kétféle szempont tudatos összekapcsolását követeli.

A múlt pedig azt mutatja, hogy a baj nagyrészt e kapcsolat elhanyagolásából következik. Ez állítás igazolására csak egyet említek: az iskolázás hatását a társadalom alakulására. Nekem, mint az Alföldön született és ott nevelkedett embernek az áll újra meg újra a szemem elé: mi lett abból, hogy a tanulmánygyóknak a gimnázium volt hosszú-hosszú ideig az egyetlen középiskolája, hiába akarta Eötvös a gazdasági célzatú felsőnépiskolát meghonosítani. Ha most éppen a középosztály kérdésével kapcsolatban arra gondolunk, hogy vajjon ezt az ú. n. művelt középosztályt csak 1867 óta is milyen életre neveltük, hogyan neveltük, akkor fel kell ismernünk, hogy ez a nevelés lehetett „európai színvonalú”, lehetett nemes, „ideális” szellemű nevelés, de nem a magyar életből eredt, nem a magyarság nevelési szükségleteit elégítette ki, nem világosan látó irányítója, hanem öntudatlan meghatározója volt sorsunknak. Ismerjük el mindent, ami végzetünk volt, végzetnek, de ismerjük el a hibát is. Nem hiba okozta-e azt, hogy önkéntelenül a hivatalok felé hajtotta a gimnázium a fiatalságot, ahelyett, hogy új utak nyitására tette volna képessé? Tessék ezzel kapcsolatban meggondolni, hány olyan ember van, aki most a középosztályból lecsúszik, vagy már lecsúszott, nincs mibe kapaszkodnia, pedig gyermekkorában boldogan telt a saját tanyájukon, apja jómódban gazdálkodott a maga földjén, vagy megbecsült és jólszerző iparos volt. S gondoljunk arra, hogy hány család alól csúszott ki a maga kis földje, hánynak feje fölül tűnt el a biztonságot adó fedél, amíg a fiú a gimnáziumban talán csak vergődött s az egyetemen nem tanult. Hányszor, de hányszor jelentett ez bizonyos irányban – mondjuk – a társadalmi külsőségek irányában emelkedést, a benső erő kifejlése tekintetében és vagyoni tekintetben pedig hanyatlást! Mindnyájan tudunk elúszott kisbirtokról, sok ilyen birtokról, a nagy birtokok sorsáról nem is beszélve. A kis birtokot sokan elvesztették, mert a helyett, hogy – amint Dániában csinálják, nem most kezdték, hanem sok idő óta folytatják – a reá váró kisbirtok gondozására nevelték volna és ezt a legmagasabb műveltségi fokra emelés közben sem hanyagolták volna el, a fiút és utóbb már a leányt is, úrrá nevelték. Az „úr” ebben a vonatkozásban igen sok esetben csak kalapot és napernyőt, nyakravalót és pantalon, ténsasszonyt (hol van már az is?!) vagy írnokságot jelentett! Ma látjuk, hogy mi lett ennek a következménye. S mindez bizonyosan sokkal kevésbé lett volna így, ha az iskolázás intézését messzirenéző társadalmpolitikai szempontok irányították volna. A szociálpolitika hiánya a művelődéspolitikai szociálpolitikai kapcsolatának fel nem

ismerése juttatta a gyorsan fejlődött, sok részében gyökértelen középosztályt mai állapotába. Ez különben nagyon nehéz kérdés, mert ha amit mondtam, úgy van is, a társadalmi emelkedés soha meg nem állítható és Isten őrizzen is meg, hogy valaha megállítható legyen. Az elmondottak azonban annyit mégis jeleznek, hogy itt ismét a szociálpolitika és művelődéspolitika egységének követelményével találkozunk és különhaladások következményeit szenvedjük.

Ez a tanulság fordítja itt figyelmünket jövőnknek talán legnagyobb kérdésére: a telepítés ügyére. Nem értek hozzá, azt sem tudom, miféle eljárás vezet egy-egy család letelepüléséig, éppen azért csak egy kérdő mondatban vagyok bátor felvetni: vajjon a telepítés magában véve jelenti-e azt, hogy a valahová telepített ember ott meg is állja a helyét? Engem pl. hiába telepítenének örökbérlőnek akár hová. Adnának nem tudom mekkora birtokot, azt a magam esze és tudása szerint kellene megművelnem, de nem készültem rá. Több kár lenne ebből, mint haszon, nekem is, a köznek is. Vajjon rá készültek-e azok, akiket majd idegen vidéken telepítenek le? Ismerik-e ott a közviszonyokat és gazdálkodási feladatokat, az ottani föld minőségét, az ott élők lelkületét, legalább hallottak-e minderről hitelesen? Vajjon megnézik-e, hogy a települők valók-e új élet kezdésére, lelkileg felkészültek-e rá? Nem kétséges, hogy a telepítés sikerének az emberek lelkében is súlyos feltételei vannak. Ezt nálam jobban tudják, akik ehhez az ügyhöz közelebb vannak s bizonyára megtörténik a telepések előkészítése is erre az életre. Csak azt óhajtottam felmutatni, hogy itt is előttünk van a művelődés gondolata, a telepítéssel végzett szociális gondoskodás is csak művelődéspolitikai előrelátással vezethet sikerre. Nyilvánvaló az is, hogy a telepítés az érdekeltek lelki alakulására hatalmas erővel hat s így a közművelődés is alakul a telepítés nyomában. Ezt figyelni és vezetni kell.

Még egy szociálpolitikai feladaton óhajtom megmutatni a művelődéspolitikai szempont termékenységét. Kissé messze van ez a feladat mindattól, amiről eddig szoltam; éppen azért szólok most erről. Lehetetlen, hogy ne ismernék t. Hallgatóim a „falu bolondját,” aki néha nem is nagyon bolond, de magára hagyva elvadult; a bénaságából élő nyomorékot, aki néha még nagyobb város utcáin is látható; tudnak az utcahosszat gúnyolt sántákról, akik nem tudnak mankóhoz jutni; ismerjük az elhagyatott süketnémákat, akiket az iskola nem tud, nem is kíván befogadni, intézet pedig nincs elég a számokra. Ezekről és a fogyatékosok más alakjai miatt szerencsétlenekről a szociálpolitika nem feledkezik meg, nem valami újdonságként említem tehát, hogy mindezekre nézve is annak az elvnek kell érvényesülnie: mentsünk meg és használjunk fel minden értéket, ne engedjünk elkallódni semmit. Azt is, hogy kiben van valami használható erő az ilyenek között és miként lehetne azt az erőt kifejleszteni, csak a művelődés gondolata világíthatja meg a szociálpolitikus előtt. Műveléssel nagyon sok lappangó értéket lehet napfényre hozni, számtalan embert lehet képessé tenni arra, hogy ne csupán teher legyen fogyatékosága miatt a társadalmon, hanem ebből a teherből munkája által valamit magára is vegyen. Úgy tudom, hogy e tanfolyam munkatervében van a fogyatékosokat ellátó intézeteknek, süketek és vakok nevelő és foglalkoztató intézeteinek megtekintése. Kérem, tessék azokban már ezzel a gondolattal nézni szét: mennyire átalakul az itt lakók benső világa a velük foglalkozás, rendszeres művelés következtében s mi mindenféle munka elvégzésére lehet az egy-egy ilyen intézetbe bejutó szerencsés szerencsétleneket megtanítani. Az ilyenek, meg azok a nyomorék gyermekek, akik pl. a Nyomorék Gyermekek Otthonában csodálatos módon megtanulnak dolgozni, azok voltaképpen nem vesztek el a közösség, a nemzet számára, mert

fogyatékos erejüket hasznos munkára tudják fordítani. Ezek sorsának szociálpolitikai és művelődéspolitikai gondolat egyesülten ad irányt, magában egyik sem volna elég. De tömérdek ilyen ember él közöttünk, akiket elhagytunk és elhagyunk, vagy pedig egyedül az anyagi gondoskodásban merül ki, amit értök teszünk. Ki tudja, nem veszítünk-e el ezzel olyan értékeket, amelyek csekély értékek ugyan, de mégis jobb lenne, ha kifejlődhetnének?!

Bennem ezt a kérdést a magam nevelői gondolkodása támasztja; de ezt kérdezheti a közrendészet embere is, akinek a gondozatlan fogyatékosok sok gondot adnak; meg a gazdaságpolitikus, aki már mindenféle anyaghulladékot összegyűjtet, de az emberi erő ilyen hulladékait még tudtommal nem értékesei eléggé; s ezt kell gondolnia a pénzügyi embernek is, aki bizonyosan megérti Széchenyi szavát, hogy jobb a művelődés eszközeire költeni, mint kórházra. Bizonyára nem kell félnem itt félreértéstől: nem azt mondom, hogy kórházra ne költsünk, – világért sem mondom, hála Istennek, hogy ma már sokat költünk rá! De ha a szociálpolitikában a művelés gondolata teljesen érvényesül, akkor még nagyobb ereje lesz a megelőzés gondolatának: az a helyes közegészségi politika, ha az embert megtanítjuk egészsége védelmére, a fogyatékos is ereje használására s csak akinek ez nem sikerül, azt gyógyítjuk és ápoljuk.

7. Nem mondhatom, hogy végére jutottam a tárgynak, de egyszer a leghosszabb előadásnak is véget kell érnie. Előre megmondtam, hogy a tárgy kimerítésére nem is gondolok; az meg éppen a mai tárgyamban nem fontos, hogy valami gondolatrendszert tárjak fel hézagtalanul. Szempontok megvilágítását tartottam fontosabbnak s ezért itt még összefoglalom a szavaimat irányító főbb gondolatokat:

a) Minél csekélyebb valamely országban vagy valamely társadalmi rétegben a közműveltség, a szociálpolitika annál gyarlóbb, mert annál kevesebben igyekeznek és tudnak benne résztvenni; a jelentősége pedig annál nagyobb, mert műveletlen emberek körében a szociálpolitikának sokkal több és elemibb feladata van; sikere azonban annál lassúbb, mert műveletlenségen nehéz segíteni.

b) Gazdasági viszonyok javítása csak a műveltségi viszonyok javításával párhuzamosan, a két tevékenység összehangolása esetén (remélhető szociálpolitika és művelődéspolitika; gazdasági szükségletek és nevelési feladatok).

c) A szociálpolitika intézőinek tudniok kell, hogy az emberekre hatás megmondolása, az emberek minőségének javítása nélkül nem boldogulhatnak; a művelődéspolitika intézőinek pedig tudniok kell, hogy ennek gazdasági feltételei és következményei vannak; a művelődés fokozza az igényeket, tehát növelni kell a lehetőséget a növekvő igények kielégítésére.

d) Munkaalkalmak teremtésének és munkaerők nevelésének együtt kell haladnia.

e) A szociálpolitika legelső feladata, hogy ily szempontokat megértő és alkalmazni képes embereket állítson ebbe a munkába; ez művelődéspolitikai lépés.

E tanfolyamban e felfogás érvényesítését látom s ezért örülök, hogy módomban volt itt ezeket a gondolatokat előterjeszteni. Eddig minden ilyen tanfolyamon hangsúlyoztam, itt sem akarom említetlenül hagyni, hogy a közigazgatást a nemzet nevelésében nagyobb hatásúnak tartom, mint az iskolai nevelést. Érthető tehát, ha arra törekedtem, hogy e hatalmas szervezetet az érzületre hatás nagy jelentőségéről igyekeztem meggyőzni. Így lehet igazi értelme annak, hogy a szociális gondolatot a javítás, a bajok helyrehozása és megelőzése, a jobb és igazságosabb rend kialakulása, az elégedetlenség csökkentése, az emberek egymáshoz közelhozása és kölcsönös megbecsülése

érdekében az egész közigazgatásban uralkodónak kívánjuk. A közigazgatás nem töltheti be a mai világban hozzá fűződő reménységeket, ha lényegében véve nem szociálpolitikai jellegű. A szociális politika pedig nem járhat sikerrel, ha nem gondolunk komolyan arra, hogy mi megy végbe az emberek lelkében, akikkel foglalkozunk, megakiket mellőzünk – és ha nem gondolunk arra, hogy a legszebben eltervezett és megszerkesztett, pontosan végrehajtott szociálpolitikai törvény vagy rendelet sem ér semmit, ha nem jár vele párhuzamosan a művelődéspolitika szempontjainak érvényesítése, azaz annak tudata, hogy a térben csak az intézkedés és cselekvés folyik le, de ennek alapjait és következményeit is bent kell keresnem az emberek lelkében.

A közigazgatás minden egyes embernek, az egész társadalomnak életét teljesen átfogja. Ez teszi nagyvá a hatását s annál kedvezőbbé, minél tudatosabban végzik munkájukat az egyes tisztviselők. E tudatosságnak lényeges mozzanata az, hogy távolinak látszó területek összetartozását világosan látják-e. Minél tisztábban látják, egész népünk – azaz mindnyájunk – lelki alakulására a befolyások annál nagyobb. Ezt a befolyást a szociálpolitika és művelődéspolitika szoros egységének tudata teheti a legmélyebbé.